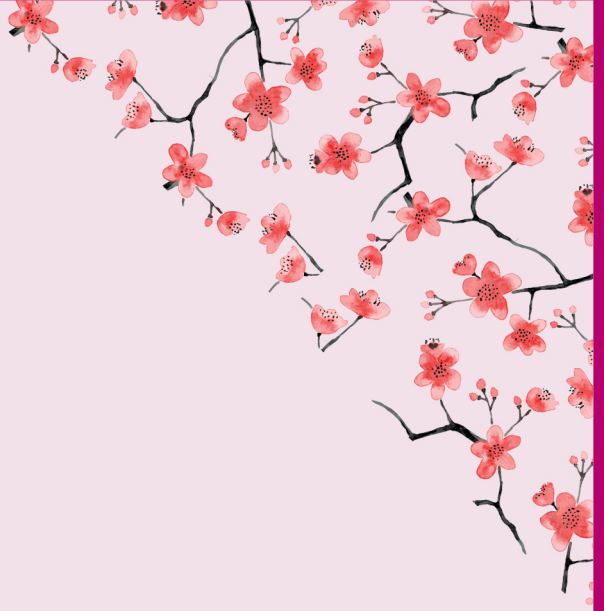

MELEKNUR
ÖZDORUK
DURMUŞ

ZAMAN AYNASINDA KADIN

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Türk Romanında Kadın Kimliği
1872-1936

MELEKNUR ÖZDORUK DURMUŞ

ZAMAN AYNASINDA KADIN

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Türk Romanında Kadın Kimliği (1872-1936)

Meleknur Özidoruk
Durmuş

ZAMAN AYNASINDA KADIN

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Türk Romanında Kadın Kimliği
(1872-1936)

© 2019, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 66
Edebiyat: 25

ISBN 978-605-4635-65-8
Sertifika No: 18188

Birinci Baskı:
İstanbul, 2019

Yazar:
Meleknur Özdoruk Durmuş

Editör:
Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Sayfa Düzeni:
DBY Ajans

Kapak Uygulama:
Emre Güngör

Baskı/Cilt:
Birlik Ozalit
Nispetiye Mah. Birlik Sok. No: 2 Zemin Kat
Nevin Arıcan Plaza - Levent Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90 212 269 30 00 Sertifika No: 20179

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Zaman Aynasında Kadın ; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadın Kimliği
(1872-1936)

Meleknur Özdoruk Durmuş

İstanbul : DBY Yayınları, 2019.

299 s. ; 15,0 x 21,0 cm (DBY Yayınları ; No. 66)

ISBN 978-605-4635-65-8

1- Türk Edebiyatı 2- Roman 3- Kadın

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	13
Türk Edebiyatında Kadının Serencamına Dair.....	13
Osmanlı'da Kadın Kimliği.....	19
Batılılaşma Sürecine Giriş.....	24
AİLEDEKİ SURETLERİYLE KADIN	27
Genç Kızlık Dönemi.....	31
Evlilik ve Kadın.....	66
Bir Gelenek Eleştirisi Olarak Görücü Usulü Evlilik.....	66
Eş Vasfıyla Kadın ve Evlilik Hayatı.....	75
Akde Sadakat Problemi ve Aldatan Kadınlar.....	97
Akde Sadakat Problemi ve Aldatılan Kadınlar.....	106
Kadının Annelik Serüveni.....	111
HİSS-İ AŞK VE KADIN	137
Âşık Kadın.....	137
Karşılıksız Aşkın Muhatabı Kadın.....	158
Kıskançlık, Narsisizm ve Kadın.....	165

AHLAKİ DEĞERLER BAĞLAMINDA KADIN	171
Ahlaki Olgunluğa Sahip Kadınlar	172
Ahlaki Zafiyetiyle Öne Çıkan Kadınlar.....	177
Düşmüş Kadın.....	188
BATILILAŞMA VE KADIN	195
Alafranga Kadın.....	196
Entelektüel Kadın.....	209
MİLLİ MÜCADELE VE KADIN	217
Milli Mücadeleyi Destekleyen Kadınlar.....	218
Milli Mücadeleye Duyarsız Olan Kadınlar.....	221
TOPLUMSAL VE PSİKOLOJİK YÖNLERİYLE KADIN	227
Toplumsal Hayatta Kadın.....	227
Eğitim ve Kadın	227
Kadın Eğitiminin İçe Dönük Yüzü.....	237
İnanç Bağlamında Kadın.....	238
Sanat ve Zanaat Dallarında Kadın.....	248
Miadını Dolduran Bir Kurum: Cariyelik	254
Yabancı Kadınlar.....	261
Taşralı Kadın.....	264
Psikolojik Yönüyle Kadın.....	267
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	281
KAYNAKLAR	295

ÖN SÖZ

Roman, gerçekliği kendi metotlarıyla dönüştüren, şekillendiren ve bunları kurgusal dünyaya eklemleyen edebi bir türdür. Gerçek hayatla olan sıkı münasebetiyle muhatabını kendine çeken bu tür, romancının dış dünyaya ait malzemeleri çok yönlü, karmaşık bir işleme dokumasıyla ve sanatkâr tasarrufundan geçirmesiyle vücut bulur. O, tür itibarıyla içinde bulunulan dönemin siyaset, cemiyet ve sanat hayatının izdüşümlerini farklı görünümle bünyesinde barındırır. Bu, romanın fark edilmeyeni fark ettirebilmesi, kabaca bakılıp geçilenleri estetik bir zeminde yeniden irdeleyerek ince detayları seyrettirebilmesi anlamına da gelir. Türk toplumunun yakın tarihte yaşadığı değişim ve dönüşüm sancıları, türün edebiyatımızdaki serüveniyle eş zamanlı olarak ilerler.

Türk tarih ve medeniyeti, yakın zamandaki akışında birçok dönemeç geçmiş, farklı kaynaklardan beslenerek muhteviyatını yinelemiştir. Tanzimat, bu gidişatın istikameti noktasında ilk ciddi yönelim olmuş ve yüzleri Batı'ya çevrili fiiliyat silsilesini düzenlemiştir. Bu hengâmda bir taraftan Doğulu kimliği muhafaza etme düşüncesi savunulurken düalist bir duruşun tezahürü de kaçınılmaz olmuştur. İlk yerli örnekleriyle bu geçiş döneminde doğan Türk romanı, bir zihniyet mahsulü olarak, gelişmelerle eş zamanlı tekâmülünü sürdürmüştür. Bu dönemde kurgusal dünyada kendini pek gizlemeyen

yazarlar, toplumu bilinçlendirme görevi üstlenmiş, Doğu-Batı meselesinde reçeteler sunmuş ve geleneksel değerlerin belirli ölçülerde korunarak Batı'dan faydalanılabileceğini öne sürmüşlerdir. II. Abdülhamit döneminin şartları doğrultusunda toplumsal meselelerden uzak duran Servet-i Fünûn romancıları, gelenekle olan bağlarını kesmiş, tereddütsüz bir tavırla Batı'ya yönelmişlerdir. Bu dönemde bireysel konular işlenmiş, kültür, ahlak, inanç ve geleneksel değerler bütününden bir kopuş gözlemlenmiştir. Ardından gelen Meşrutiyet ve Türk milletinin tarih sahnesindeki yerini tayin etme, var olma mücadelesi, itibari dünyada farklı yönleriyle sunulmuştur. Milli Mücadele döneminde roman kişilerinin duruşu ve milli direnişe bakışları, olumlu ve olumsuz temsillerle öne çıkarılmıştır.

Sonraki süreçte geline nokta, kökleri asırlara uzanan Türk İslam medeniyetinin, Batı merkezli yeni hayat üslubu karşısındaki konumu ve geçerliliği tartışmaları romanların satır aralarına yansımıştır. Kısa bir zaman diliminde Türk milletinin şahit olduğu ve bizzat yaşadığı büyük tarihi olaylar ve toplumsal gelişmeler, kurgusal dünyada yansıma bulmaya devam etmiştir. Yeni ümitlerin yüklendiği Cumhuriyet yapılanmasının beklediği ideal tipler ve bunların karşıt güçleri, ilk dönem Cumhuriyet romanında sıklıkla yer almışlardır. Bu dönemde rejim ve inkılapların benimsetilmesi görevini üstlenen birçok romancı, kahramanlarına bahis konusu vazifeden roller biçmiştir.

Bütün bu seyrin baş döndürücü bir hızla ilerleyişini, etkilerini ve dönüştürücülüğünü, kadın kimliği üzerinden okumak oldukça anlamlıdır. Zira kadın, kültürel ve geleneksel değişimlerden doğrudan doğruya etkilenir. Değişim, onun dış görünüşünden eşya, varlık ve hayat tasavvuruna kadar uzanır. Toplumsal çehreyi belirleyen birincil kimlik olarak kadın, bu minvaldeki tartışma ve sorgulamalara son derece açıktır. Çalışmamızda edebiyat sosyolojisine uzanan ve kadın merkezli roman okumaları bağlamında panoramik bir bakış sunabilme amacından yola çıkılmıştır. Belirlenen dönemde kaleme alınan romanlar içerisinde kadın kimliği temsilinin kuvvetli olduğu eserler incelememize dâhil edilmek istenmiş; çalışmamız seçilen şu on dokuz roman üzerine bina edilmiştir: *Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat*, *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, *Henüz On Yedi Yaşında*, *Muhâdarât*,

İntibah, *Araba Sevdası*, *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırk Hayatlar*, *Eylül*, *Yaban*, *Sodom ve Gomore*, *Kiralık Konak*, *Ateşten Gömlek*, *Handan*, *Sinekli Bakkal*, *Yaprak Dökümü*, *Acımak* ve *Çalığışu*.

Yeni bir medeniyet dairesine dâhil olma ve Batılılaşma yolculuğu, geleneksel ve kültürel çözümler, zihni kırılma noktaları, yeni ideal ve normlar, kadın kimliği üzerinden okunup değerlendirilebilir. İlk yerli romandan itibaren parmaklıklar ardından mahcubiyetle dışarıyı izleyen, ürkek Fitnat'tan, evliliğini cinsî ve narsist ihtiraslarına kurban eden Bihter'e ve eşinde estetize edilmiş duygular arayan Suat'a, İstanbul'un işgalinde Milli Mücadele'nin sembol ismi olan Ayşe'den, Dame de Sion'lu Feride'nin kalp kırıklığıyla atıldığı Anadolu'daki öğretmenlik macerasına ve İstanbul'un dar sokaklarından birinde yetişip mütevazı bir hayat sürerken Batılı bir piyanist ile evlenen Hafız Rabia'nın kültür ve medeniyet bağlamında bir sentezi imleyen hikâyesine kadar birçok farklı sima, toplumsal hayattaki safhalara ve modernleşme sürecine kurgusal dünyanın imkânları nispetinde şahitlik eder.

"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadın (1872-1936)" isimli yüksek lisans tezimizden türetilen bu çalışma, sekiz ana bölümde teşekkül etmiştir. Giriş bölümü, "Türk Edebiyatında Kadının Serencamına Dair", "Osmanlı'da Kadın Kimliği" ve "Batılılaşma Sürecine Giriş" alt başlıklarıyla detaylandırılarak esas incelemelere bir zemin hazırlanmak istenmiştir. Romanların kadın kimliği odağında panoramik bir bakışla değerlendirilmesi, ikinci bölüm itibarıyla başlamış; temel ve alt başlıklar üzerinden okumalar yapılmıştır. Kadınlar; ailedeki çeşitli suret ve rolleriyle, duygu dünyaları ve bu eksenlerdeki yaşantılarıyla, ahlaki değerlere yakınlık ve uzaklıklarıyla, Batılılaşma seyrindeki duruş ve konumlarıyla, Milli Mücadele karşısındaki tavırlarıyla, toplumsal hayattaki farklı cephelerde izlenen varlıklarıyla ve psikolojik yönleriyle değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Bu dizgelerde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadın kimliğinin değişimi, dönüşümü, kimi yönlerden muhafazası ve yaşanan sosyolojik süreçlerin kadına yansımaları, kurgusal dünya üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır.

Melek Nur ÖZDORUK DURMUŞ

Eylül - 2019

GİRİŞ

Türk Edebiyatında Kadının Serencamına Dair

Bir edebi eseri değerlendirebilmek için eserin bizzat kendisi ve sanatkârın meşrebinin yanı sıra, eserin neşv ü nema bulduğu fizikî ve kültürel coğrafyayı, mensup olunan milletin geçirdiği tarihî süreçleri, yaşanan sosyo-kültürel dönüşümleri, dinî ve ahlakî kabulleri, kısacası maddî manevî değerler manzumesinin seyrini dikkate almak gerekmektedir. Türk toplumunun yüzyıllar boyu yaşadığı sosyal, siyasal ve kültürel değişimlerin edebi metinlerdeki tezahürlerini izlemek, Tanzimat ile girilen yeni medeniyet dairesini; bu dairenin şekillendirdiği bireyi ve değişimlerin bizzat aynası olan kadın'ı anlamak noktasında önem arz etmektedir. Mehmet Kaplan, milletimizin yaşadığı köklü değişimlerin gidişatıyla ilişkili olarak, edebiyatımızdaki kadın'ı üç kronolojik bağlamda değerlendirmiştir:

- İslamiyet öncesinde göçebeliğin hâkim olduğu dönem,
- Yerleşik hayatın ve İslamiyet'in etkisiyle şekillenen dönem,
- Batı uygarlığı etkisinin görüldüğü dönem (M. Kaplan, 1988: 25).

Göçebeliğin hâkim olduğu dönemde sözlü kültür ürünü olan, bazı devrelerden geçerek günümüze kadar gelen efsane ve destanlarda kadınların fedakâr, yiğit, namuslu, gözü pek, güzel, göz alıcı gibi

dışa dönüklük ve güzellikle belirginleşen vasıflarla betimlendiği görülür. *Manas Destanı*'nda anlatılanlar, İslamiyet öncesi Türk kadınının konumuna ayna tutar. Burada aileyi koruma görevini erkekle paylaşan kadın, yiğit bir edayla öne çıkar. Öyle ki, destanda kahramanlar ciddiyet ve soğukkanlılıklarını kaybederek yanlış bir işe meylettikleri zaman devreye giren ve duruma müdahale eden kadındır. Bu destanda yine dikkat çeken en önemli noktalardan biri erkeğin, kadın sözünü dinlemediği vakit ölümle yüz yüze gelmesidir (İnan, 1987: 274-280).

İslamiyet öncesinde kadının toplumsal konumuna dair fikir verebilecek örneklerden bir diğeri de, *Yaratılış Destanı*'nda Tanrı'ya yaratma ilhamını Ak Ana'nın vermesidir. Öte yandan *Altay Destanları*'nda ise başarılı eril kimliğin gelişiminde, kadın rolünün önemi belirtilir: "Kahramanlar karısının yahut hemşiresinin sadakat ve gayreti sayesinde ölümden, felâkettten kurtulur. Denilebilir ki destanî kahramanların hepsi annelerinin yahut hemşirelerinin terbiye ve nezaretinde büyürler" (İnan, 1987: 275).

Eski Türklerde aile, günümüzdeki gibi, sosyal mekanizmanın en küçük çekirdeği mesabesinde. Budun ve boydan sonra en küçük toplum birimi olarak aile gelir ve ailenin temeli kadın ile kaimdir. Türklerin yıkılan bir devletin ardından hemen teşkilatlanma yoluna giderek yeni bir devlet kurmaları, aile sistemlerinin bütünlük ve sağlamlığı ile izah edilmektedir.

Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya yayılan Türk boylarında sosyal yapının, kadına oldukça etkin bir rol biçen ve kıymet atfeden birtakım özellikler barındırdığı bilinmektedir. *Orhun Abideleri*'nden destanlara ve *Dede Korkut Hikâyeleri*'ne varıncaya kadar kadın, edebî metnin kendine has dünyasında kıymet gören ve erkek ile eşitlenen konumu ile gözlemlenir. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki kadınlar için şunları kaydeder:

Kadınlara çok saygı gösterilir. Gerekince, Begil'in karısının yaptığı gibi, kocalarına akıl öğretirler. [...] Kocalar karılarına sevgilim diye hitap ederler. Evin işlerine, ziyafetlere kadın nezaret eder. Çok kuvvetli bir ana sevgisi vardır. Babalar da çocuklarına çok

düşkündürler. [...] Bey karılarının maiyetinde kırk ince belli kız bulunur. Ağır işleri hizmetçiler görürler. Karı kocanın karşılıklı davranış ve seslenişleri içten ve saygılıdır. Aile başkanı baba olmakla beraber bir koca baskısı yoktur (Ergin, 1997: 27).

Türklerin Karahanlılar'dan itibaren İslamiyet'i kabul etmesiyle yeni bir dönem başlamış; bilhassa Göktürklerle başlayıp Uygurlar zamanında ciddi bir gelişme gösteren Türk kültür ve medeniyeti, İslâm kültür ve medeniyeti ile kaynaşmış; Türk-İslâm Medeniyeti adı verilen oluşumun temelleri atılmıştır. Bu ifadedeki Türk, bir kültür coğrafyasına, İslâm ise Müslümanların kültürel ve tarihî mirasına işaret etmektedir. Zira bir esere İslâmîlik vasfını yükleyen özellik, Kur'an ve Sünnet'ten beslenmesinin yanı sıra, o esere üslup ve karakter kazandıran tarihî ve kültürel mirasla ilgilidir.

Karahanlılar döneminde ilk ürünlerini veren bu edebiyat, Selçuklular döneminde gelişmiş ve Osmanlı döneminde klâsikleşmiştir. Bu tarihî seyir, edebî eserin özünde herhangi bir değişikliğe sebebiyet vermez. Çünkü bu üç dönemde de sanatkar, İslâm ilimlerinin ve düşüncesinin imkânlarından yola çıkarak eserini yazmıştır. Dünya görüşü, hayat ve varlık anlayışı, sanata yüklediği anlam, edebî eserden beklentileri gibi temel konular aynıdır (Kemikli, 2010: 18).

Beylikler Dönemi'nde toplum içerisinde kadına önemli görevler verildiği bilinmektedir. Kaynaklar Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Bacıyan-ı Rum adı verilen kadın teşkilatından bahsetmektedir. Âhiliğin kadınlar kolu olarak nitelenen bu teşkilatın, daha çok uçlardaki Türkmen aşiretlerinin silahlı savaşçı kadınlarından oluştuğu, Âşıkpaşazâde tarafından nakledilmektedir. Anadolu Beylikleri döneminde de faal olduğu belirtilen bu kadın teşkilatının, askerlerin giyecek, yiyecek ihtiyaçlarını karşıladıkları ve savaşlara çeşitli yardımlarla dâhil oldukları anlatılmaktadır. Öte yandan kimsesiz kadınları da himaye eden bu kurum, siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel faaliyetleriyle tanınmaktadır (L. Kaplan, 1998: 2). Kimi araştırmacılar ise Bacıyan-ı Rum'un Bektaşî tarikatına bağlı kadınlardan oluştuğunu belirtmektedirler.

İslamî hayat üslûbu gereğince Osmanlı toplumunda mahrem alanlar dışında kendini setreden ve cemiyet hayatına bu nevi hassasiyetler nispetinde katılan kadın, Divan edebiyatının köklü geleneği ve zevk bütünlüğü içerisinde türlü mazmunlar vasıtasıyla, mücerret bir görünümle ifade bulur. Buna göre, kadın müşahhas olmaksızın uzak ve idealize edilmiş vasıflarıyla belirir. Klasik Türk edebiyatının özellikle XI. asırdan başlayarak toplum üzerinde geniş bir nüfuz alanı bulan tasavvufi anlayıştan derin manada etkilenmesi, onun kadına yaklaşımına da yansımıştır. İslam'ın bîatını yönünü teşkil eden tasavvuf geleneğinin, bu edebiyatın temel konusu olan aşkın ele alınışında etkili olması, sevgili tipinin teşekkülünü de belirler. İlahî sevgiliye giden yolda bir köprü olarak görülen mecazî aşk hemen aşılması gereken bir merhalemdir. Bundandır ki, “sufiler de kadını Meryem safiyetinde görme eğilimindedirler ve mecazî aşkı bile cinsiyet dışına çekmeye çalışmışlardır” (Ayvazoğlu, 1997: 63-64).

19. yüzyıla kadar sanatkârın hayat, varlık ve eşya tasavvuru, hâdiseler karşısındaki duruşu ve bu minval üzere şekillenen sanat telakkisi kendi içinde çeşitlilik göstermekle birlikte, belirli bir ortaklığa tâbidir. İslâm kültüründen beslenen bu görünüm, Tanzimat'la birlikte kırılmaya uğrayacaktır. Batı'da gelişen bilim ve sanat anlayışları, din algıları, maddeye dayalı eşya ve hayat yönelimleri zaman içinde Türk aydınını etkisi altına alır. Böylece bizde de seküler bakışın gözlemlendiği yeni bir sanat anlayışı gelişmeye başlar. Uzun süren tartışma ve sancılı bir süreçte gerçekleşen bu zihnî temayüller, geleneği bütünüyle reddedenlerin yanı sıra, onun muhafazasına çalışanları da etkilemiş; tesiri günümüze kadar gelen dualizmi gündeme getirmiştir.

Tanzimat romanı, tarihî serüvenimizin yepyeni bir kapıyı aradığı sırada doğarken, gelişimini de bu sürecin bütün dönüştürücü kaideleriyle birlikte oluşturmaya çalışır (Baki, 1993: 19-20), Emin Nihat Bey'in Müsâmeretnâme'si ve bazı halk hikâyeleriyle beliren bir geçiş döneminden sonra Türk edebiyatı yerli roman örneklerini vermeğe başlar. Bu yeni ve yabancı türün edebiyat dünyamıza bir takım tereddütlerle girdiği ve bununla gündeme gelen zihnî, edebi

hareketin meşrûiyet zemininin epeyce tartışıldığı görülür. 19. yüzyılın hâlâ genel itibarıyla kapalılığını muhafaza eden geleneksel Osmanlı toplumunda roman türü, çocuklar, gençler ve kadınlar için ahlâkî zafiyete yol açabileceği düşüncesiyle bazı kesimlerce zararlı görülmüştür. Dönemin romanlarında sıklıkla rastlanan ahlâkî öğütler ve romanı geçerli kılmaya yönelik tutumlar, bu kabilden tereddütlerin yansıması olarak değerlendirilebilir.

M. Fatih Andı, 19. asrın Osmanlı okuyucusuna daha ziyade hissî romanların cazip geldiğini belirterek yüzlerce yıldır mesnevîleriyle, gazelleriyle, şarkılarıyla vs. aşk temini işlemiş bir edebiyatın muhatapları olan okuyucu zümresinin bu tarza niçin rağbet gösterdiklerini açıklar. Buna göre, maddesel olanın revaç bulmasına karşın nefsi bir eğilim söz konusudur:

Aşkı bir ‘mevhibe-i ilâhî’ gören, hatta cismânî aşkı bile ilâhî aşkın basamağı olarak düşünen, hicranı ve cefayı ‘aşk derdi’nin cilveleri diye tanıyan, visalden daha çok visalın hayalini kendisi için avuntu vesilesi yapmayı ve her halükârda mahremiyet hudutları içinde sınırları zorlamadan âşık olmayı ideal sayan bir edebiyat geleneğinin içinden gelen bir toplum için ihtiras ve şehvetin çoğu kez öne çıktığı flörtlü, ihanetli ve alabildiğine cismânî bir aşk anlayışı ilk planda epeyce farklıydı. Ve roman, Osmanlı okurunun o zamana kadar edebî eserler vasıtasıyla haberdar olmadığı nefse hoş gelecek bir dünyanın kapılarını aralıyordu (Andı, 2010: 53).

Tanzimat'tan bu yana yaşanan Batılılaşma sürecindeki değişimlerin kadın üzerinden tespiti mümkündür. Kadınlar cemiyet hayatındaki varoluşları, aile içindeki konumları, hatta giyim kuşamlarıyla başka bir medeniyet dairesini imlerler. Bu süreçte toplumda kadın ve kadın haklarına ilişkin söylemlerin arttığı ve bu yöndeki çalışmaların bir ivme kazandığı görülür: “Batı'da kadın haklarını ilk savunanların erkekler oluşu dikkat çeker. Bu durum Türkiye'de de aynı şekilde gelişecektir. Nitekim, bu gelişmelere kayıtsız kalamayan Türk aydınları, Türk kadınının durumunu değiştirmek için çaba harcamayı, modernleşmenin temel vasıflarından sayarak benimseyecektir” (Kurnaz,

1991: XV). Batılılaşmaya gayret eden Osmanlı Devleti'ndeki ciddi gelişmelerden biri, kadına bir sembol misyonu yüklenerek, onun modernleşmesi için çaba harcanmasıdır:

Toplumumuzda değişim sürecinde en çok etkilenen ve değişimi en çok yansıtanlar, kadınlardır. Türkiye'de kadın meselesi, Tanzimat'tan beri kurumsal ideoloji tarafından, modernleşmeci bir zihniyetle ele alınmış ve kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak olarak seçilip toplumsal bir kalkınma için çözülmesi gereken bir 'mesele' nazarıyla farklı açılardan gündeme taşınmıştır (Gülendam, 2006: 14).

Bu dönemde devletin kurtuluşu için öne sürülen ideolojilerin, kadın algısı üzerinde de rol oynadığı görülür. Kendini Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık içinde konumlandıran aydınlar, bağlı buldukları ideolojinin doğrularına göre kadın modelleri ortaya koymuşlardır. Öte yandan İslam dininin, yaşam biçimi üzerinde belirleyici olduğu Osmanlı toplum yapısında kadın rolünü belirleyen dönemin aydın erkekleri, yazılarında dinî argümanlara atıfta bulunmuşlardır. İslam'ın erkeği üstün kılmadığı, bilakis kadına ayrıcalıklı bir kıymet verdiği, kadını haklarından mahrum bırakan sebeplerin dini kaynaklı olmadığı sıklıkla ifade edilmiştir. Mesela Ahmet Midhat Efendi eserlerinde, İslâm hukukunun Batı'ya nazaran kadına daha geniş haklar verdiğini delilleriyle açıklamıştır.

Dönemin kadın romancılarından Fatma Aliye Hanım da meseleye İslami bir pencereden bakar. Yazara göre, Osmanlı kadınları, ideal Müslüman kadınları, kendilerine model seçmelidirler. "Ancak Osmanlı kadınları bu kadınları tanımadıkları için kendilerine başka dünyalardan örnek kadınlar aramaktadırlar. Bu noktada, kadınlara unuttuklarını hatırlatmak görevini de Fatma Aliye Hanım erkeklere yüklemektedir" (Canbaz, 2005: 25). Bu nevi beyanlarla, modernleşme tartışmalarında gündeme gelen kadın hakları hususunda Müslümanlığı eleştiren düşüncelere karşı ortak bir müdafaa geliştirilmiştir.

Cumhuriyet Dönemine kadar ülkeyi kurtarmak için çözüm üreten çeşitli kesimlerin ortak fikri, toplumun eğitilmiş, aydın ve modern annelerin elinde yeniden inşa edilmesi gerektiğidir.

KAYNAKLAR

- Abdülaziz Bey, 2000. *Osmanlı Âdet Merâsim ve Tâbirleri*, Haz.: Kazım Arısan-Duygu Arısan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 612s.
- ADIVAR, H. E., 2003. *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul, 229s.
- _____, 2008. *Handan*, Can Yayınları, İstanbul, 217s.
- _____, 2012. *Sinekli Bakkal*, Can Yayınları, İstanbul, 475s.
- Ahmet Midhat Efendi, 2000a. *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, Haz.: Nejat Birinci, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 150s.
- _____, 2000b. *Henüz On Yedi Yaşında*, Haz.: Nuri Sağlam, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 213s.
- AKMAN, F. B., 2011. *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 144s.
- ANDI, M. F., 2010. *Roman ve Hayat*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 160s.
- ARSLAN, N., 2002. "Eylül ya da Bir Aşkın Analizi", Hece Dergisi, S. 65-66-67, ss. 683-696.
- AYDINGÖR, F., 2006, "Tanzimat Döneminde Kadın Yaşamındaki Modernleşme", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- AYVAZOĞLU, B., 1997. *Aşk Estetiği*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 229s.
- BAKİ, H., 1993. *Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan*, Promete Yayınları, Ankara, 218s.
- BARAN, A. G., 2013. "Genç ve Gençlik: Sosyolojik Bakış", *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, ss. 4-25.
- BAŞ, E., 2006. *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BAYRAM, M., 2008. *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 112s.
- CANBAZ, F., 2005. "Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇELİK, C., 2017. "Taşrayı Anlamak: Dönüşen Taşra Tasavvuru", *Taşra Halleri*, Ed.: Köksal Alver, Çizgi Kitabevi, Konya, ss. 6-41.
- ÇETİN, N., 2009. "Servet-i Fünun Topluluğu Şair ve Yazarlarında Tarih Konusu", *Turkish Studies*, Volume 4/I-II, ss.1721 -1737.
- ÇETİŞLİ, İ., 2009. *Mein Tahlillerine Giriş/2*, Akçağ Yayınları, Ankara, 360s.
- _____, 2000. *Halit Ziya Uşaklıgil*, Şûle Yayınları, İstanbul, 224s.
- DEMİR, H., 2013. "Fatma Aliye Hanım'ın Çerçevesinden Kadın Haklarının Sınırları", *Turkish Studies*, Volume 8/9, ss. 1059-1068.
- DEMİRCİ, İ., 2002. "Romanımızın 27 Yılına Bakış (1923-1950)", *Hece Dergisi*, S. 65-66-67, ss.75-84.
- DİB, <https://www.diyenet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/5253>, Erişim Tarihi: 12.04.2019.
- ERGİN, M., 1997. *Dede Korkut Kitabı-I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 154s.
- Fatma Aliye Hanım, 1996. *Muhâdarât*, Haz.: H. Emel Aşa, Enderun Kitabevi, İstanbul, 360s.

- GERBER, H., 1998. "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü, (1600-1700)", Çev.: Hayri Erten, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.:8, ss.327-344.
- GÜLENDAM, R., 2002. "Bazı Cumhuriyet Dönemi Romancılarının Dine ve Din Adamına Bakışı", *Hece Dergisi*, S. 65-66-67, ss. 353-369.
- _____, 2006. *Türk Romanında Kadın Kimliği (1946- 1960)*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 383s.
- GÜNTEKİN, R. N., 2013. *Çalıklusu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 541s.
- _____, 2015. *Yaprak Dökümü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 160s.
- _____, 2018. *Acımak*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 159s.
- İLERİ, S., 2015. *Edebiyatımızda Sevdiğim Romanlar Kılavuzu*, Everest Yayınları, İstanbul, 632s.
- İNAN, A., 1987, "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss. 274-280
- KAPLAN, L., 1998, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 256s.
- KAPLAN, M., 1988, "Dede Korkut Kitabında Kadın", Mehmet Kaplan'dan Seçmeler-1, Haz: İnci Enginün-Zeynep Kerman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 537s.
- KAPLAN, R., 1997. *Türk Romanında Köy*, Ankara, Akçağ Yayınları, 608s.
- _____, 2002. "Aşk-ı Memnu Evinde Bir Yabancı Adam" *Hece Dergisi*, S. 65-66-67, ss. 670-682.
- KARABIYIK BARBAROSOĞLU, F., 1995. *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İz Yayınları, İstanbul, 239s.
- KARAOSMANOĞLU, Y.K., 1996. *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul, 262s.
- _____, 2002. *Sodom ve Gomore*, İletişim Yayınları, İstanbul, 311s.
- _____, 2014. *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 232s.

- KEMİKLİ, B., 2010. *Türk-İslâm Edebiyatı Giriş*, Emin Yayınları, Bursa, 223s.
- KERMAN, Z., 1998. *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 522s.
- KURNAZ, Ş., 1991. *Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 179s.
- Mehmet Rauf, 2003. *Eylül*, Akçağ Yayınları, Ankara, 446s.
- MORAN, B., 2001. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 352s.
- Namık Kemal, 2017. *İntibah*, Haz.: Seyit Kemal Karaalioğlu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 188s.
- OKAY, M. O., 1991. *Kültür ve Edebiyatımızdan*, Akçağ Yayınları, Ankara, 355s.
- ORTAYLI, İ., 2001. *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul, 184s.
- ÖZÖN, M.N., 2009. *Türkçede Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 312s.
- Recaizade Mahmut Ekrem, 2015. *Araba Sevdası*, Haz.: Ekrem Aytar, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 271s.
- Şemseddin Sami, 2018. *Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat*, Haz.: Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, Ankara, 158s.
- TANPINAR, A.H., 2003. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 639s.
- TDK, "ahlak", Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime= AHLAK, Erişim Tarihi: 12.04.2019.
- TOKAT, L., 2017. "Entelektüel Kimdir? -Türkiye'nin Entelektüel Sorunu-", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.17, S.3, ss.9-42.
- UŞAKLIGİL, H. Z., 2016. *Mai ve Siyah*, Haz.: Enfel Doğan Özgür Yayınları, İstanbul, 400s.
- _____, 2015. *Aşk-ı Memnu*, Haz.: Muharrem Kaya, Özgür Yayınları, İstanbul, 514s.

- _____, 2010. *Kırk Hayatlar*, Özgür Yayınları, İstanbul, 416s.
- YETİŞ, K., 2002. "Türk Romanında Aile", Hece Dergisi, S. 65-66-67, ss.314-318.
- YILMAZ, D., 2011. *Roman Sanatı ve Toplum*, Kesit Yayınları, İstanbul, 154s.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

ZAMAN AYNASINDA KADIN

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadın Kimliği
1872-1936

Tanzimat, yüzü Batı'ya dönük bir hayat tasavvuru noktasında önemli bir eşik iken, yansımaları günümüzde de hissedilen Doğu-Batı ikilemini beraberinde getirir. Ardından yaşanan süreçte siyasi ve toplumsal gelişmeler, romancıları sosyal meselelerden uzaklaştırırken diğer taraftan bakışların da tamamen Batı'ya çevrildiği görülür. Bunu izleyen Milli Mücadele dönemi ve asırların omuzlarında şaşaalı bir medeniyet ile hükümferma Osmanlı'nın hitam bulması, yeni filizlenen Cumhuriyet'in heyecanı, Türk romanının tematik seyrini belirleyen olaylardır. Bu bağlamda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yaşanan çok boyutlu değişimlerin tespitinde, kilit bir nokta olarak kadın kimliğinden bahsetmek zaruri görülmüştür.

Çalışmamız, 1872-1936 yılları arasında yayınlanan, kadın kimliğinin temsil kuvvetini nazara alarak seçtiğimiz eserler üzerine bina edilmiştir. Bilindiği gibi bu zaman aralığında, yakın dönem Türk tarihinin önemli dönüm noktaları mahfuzdur. Değişim ve dönüşüm, gündelik hayat pratiklerinden başlarken insanın ontolojik duruşuna uzanan bir seyre uzanır. Yüzünü artık Batı'ya çeviren bu duruş, yüzyıllardır beslendiği kaynaklarla olan rabitasını zafiyete uğratmıştır. İncelememizde bireye ve topluma bakan temel konular üzerinden değişmekte olan bu hayat tasavvurunun kadın cephesi panoramik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmamızın edebiyat sosyolojisine uzanan ve kadın mercekli roman okumaları bağlamında bir bakış sunabileceği kanaatindeyiz.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-605-4635-65-8

9 786054 635658